

Dušan Bilandžić i Stipe Tonković

Samoupravljanje 1950-1974

Biblioteka »Samoupravljanje u praksi«, Globus, Zagreb 1974, 192 stranice

Pred čitaocem je jedna angažirana knjiga iz programa Globusove biblioteke »Samoupravljanje u praksi«. Unaprijed omeđeni naslovom, kao i namjerom biblioteke i izdavača, autori, Dušan Bilandžić i Stipe Tonković, prvi istaknuti znanstveni radnik, drugi istaknuti sindikalni rukovodilac, dali su se na posao da prikažu, procijene i ocijene razvoj i domet, iskustva, padove i uspone, promašaje i uspjehe društvenog uređenja u Jugoslaviji koje je po njihovim riječima »jedinstveni fenomen današnjeg svijeta«. Četvrt stoljeća života Nove Jugoslavije podvrgnuto je analizi, četvrt stoljeća samoupravljanja što ga autori deskriptivno određuju ovako: »Četvrt stoljeća vodi se u Jugoslaviji borba za ostvarivanje ideje da radnici upravljaju tvornicama, da građani upravljaju svojim komunama, da nastavnici, učenici i studenti zajednički upravljaju školama, da osiguranici a ne država upravljaju fondovima svog osiguranja — jednom riječi, vodi se klasna borba da se transformira naslijeđen, stoljeća i stoljeća stvaran i razvijan klasni sistem eksploatacije i dominacije, tradicionalni državni, autokratsko-birokratski režim, da se transformira u takve nove društvene odnose i sistem u kome bi milijuni ljudi samoupravno odlučivali o svojim zajedničkim poslovima« (str. 11).

Knjiga je sadržajno strukturirana u četiri dijela: »*Samoupravljanje 1950—1974*« (D. Bilandžić), »*Reforme privrednog sistema 1961*« (S. Tonković), »*Transformacija globalnog sistema u samoupravnu organizaciju društva*« (D. Bilandžić), i »*Neki važniji indikatori rezultata samoupravljanja 1950—1974*« (D. Bilandžić).

U prvom dijelu, »*Samoupravljanje 1950—1974*« D. Bilandžić daje razvoj ideje samoupravljanja u Jugoslaviji razmatrajući u prvom redu poziciju naše zemlje u »vremenu i prostoru«. Pažnju čitaoca privući će svakako objašnjenje uzburkanih događaja 1948—1950, gdje autor otkriva sukob etatističko-birokratske tendencije »presađene« iz Sovjetskog saveza i revolucionarnog zanosa masa podgrijavanog iskrama samoupravljanja još iz doba oružane revolucije. Etatističko-birokratska tendencija hranjena snagom vlasti prijetila je da odnese prevagu: »jedna od takvih manifestacija bio je proces razdvajanja naroda od rukovodećeg sloja izraslog u revoluciji« (str. 21). Na drugoj strani, »sve se više zapazala pojava indiferentnosti proizvođača prema radu, rasli su troškovi proizvodnje, opadala kvaliteta roba i osimašivao asortiman« (str. 21). Rješenje tog sukoba autor vidi u odlučnom otporu prema rezoluciji Informbiroa koji je u sebi nosio poruku da se mora suzbiti tekući proces etatizacije društva, jer ona »prijeti da potkopa vlast radničke klase« (str. 22).

Iako je u naslovu ovog dijela nagovješteno da će se pratiti razvoj samoupravljanja od 1950—1974, Bilandžić se zaustavlja na godini 1959. (!?) prepuštajući S. Tonkoviću drugi dio pod nazivom »*Reforme privrednog sistema 1961*. Razloge ovoga postupka D. Bilandžić nije objasnio.

S. Tonković u drugom dijelu knjige spušta promatrački vizir bliže čovjeku-samoupravljaču pa vrlo često i uspješno promatra reforme očima reformatora (rukovodstva SKJ i vlade) ali i očima radnih ljudi, radnih jedinica, radnih kolektiva. Koristeći se nekim istraživanjima s područja distribucije moći, nivoa aspiracija za samoupravljanjem, Tonković zaključuje da »željeni utjecaj radnika (na odluke, op. S. B.) raste, tj. da su radnici opredjeljeni da prihvaćaju samoupravljanje, ali da taj porast ne slijedi i stvarni njihov utjecaj, odnosno stvarno odlučivanje« (str. 128).

Zanimljiva je, iako tek skicirana, analiza pojave i formiranja »centra otuđene moći« — banaka i reeksportera. Služeći se statističkim podacima i komparirajući ih u desetogodišnjem razvoju, od 1961. do 1970, Tonković dokazuje da se struktura sredstava za investicije u osnovna sredstva po nosiocima kretala, recimo za banke (bez stambenih ulaganja) od 0,9% (1961) do 40,3% (1970), a za privredne organizacije od 29,5% (1961) do 27,1% (1970), i izvodi zaključak da je jedan od bitnih faktora zaustavljanja intenzivnog industrijskog rasta i samoupravljanja otuđivanje sredstava od proizvođača i njegov podređen položaj u odnosu prema »kapital-odnosu-centrima otuđene moći«.

I pored Tonkovićevih očitih pokušaja da višestranu promatra period reformi ne možemo se oteti dojmu da je to promatranje jednim dijelom obojeno osobnom jednadžbom promatrača, drugim riječima, da je sindikalizirano. Ne kažemo to bez razloga jer su gotovo svi podaci korišteni iz dokumenata Sindikata.

Treći dio knjige dao je svom autoru D. Bilandžiću priliku da prethodna razmatranja digne na razinu teorije globalnog sistema, *da objasni »transformaciju globalnog sistema u samoupravnu organizaciju društva«*, kako se i zove ovaj dio knjige. Bilandžić to izvodi tako što sučeljava dileme prisutne kod rukovodećih ljudi Revolucije s jedne strane, i privrede i njenih stručnjaka, s druge strane. Tržište i robna proizvodnja rađale su nove društvene snage koje rukovodeći ljudi Revolucije nisu smatrali opasnim sve do IX kongresa SKJ (1969). Smatralo se, kako tvrdi autor, da su glavne opasnosti po samoupravljanje: centralizam, državni kapital, politička birokracija te se jednom »pogrešnom« odlukom 1965. (radi se o odluci da se državni kapital prenese u banke s obrazloženjem da će banke kao servis privrede doći pod kontrolu radnika-proizvođača, op. S. B.) »otvorila vrata uspona moći osamostaljenoga kapitala.« To je kasnije dovelo do rađanja nove društvene grupe (nove u Jugoslaviji) — »managera« i »tehnokrata« koja će proces transformacije globalnog društva u samoupravljanje skrenuti u neželjenom pravcu. Toj je grupi pogodovala činjenica što je osnovni cilj radničkog samoupravljanja bio oduzimanje moći i prava političkim strukturama da upravljaju društvenom reprodukcijom i da se ta prava prenose na radne kolektive. Tako se dešavalo da ona prava koja su prenešena na radne kolektive »ostanu« u sferama rukovodećih struktura i uopće ne dopru do proizvođača. To je dovelo do jačanja društvene moći »upravljačkog sloja« u privredi.

Po mišljenju D. Bilandžića, dva su bitna elementa dovela do takve situacije: izmijenjena idejno-politička priroda »upravljačkog sloja«, a također, i članstva SKJ, s jedne strane, i »lagana, jedva primjetna, ali temeljna promjena uloge, društvenog bića i svijesti članova Saveza komunista« (str. 163). Otuda je on sklon da ustvrdi da je »daljnji uspjeh revolucije počeo sve više ovisiti o novim socijalnim silama, o autentičnoj podršci radničke klase, koja bi osvježila pokret« (str. 163). Prebacujući borbu za samoupravljanje na plan političke bitke (!) autor ukazuje na tri koncepcije koje su bile prisutne koncem šezdesetih godina u »rukovodećim tijelima SKJ i u društvu«. Prva je državocentralistička koncepcija koja je bila otvoreni neprijatelj robne proizvodnje smatrajući da će jednoga dana radnički revolucionarni pokret postati njen zarobljenik i instrument obnove kapitalističkih odnosa. Ta je koncepcija bila u defanzivi od IV plenuma SKJ i po mišljenju D. Bilandžića svodila se u suštini na velikodržavni centralizam. Druga koncepcija koju Bilandžić naziva »tehnokratsko-managerskom« polazila je od uvjerenja da je jedino ispravn put izgradnje socijalizma stvaranje jake privrede, velikih privrednih udruženja, stvaranje krupnih banaka i reeksportera gdje bi stručnjaci imali odlučujuću riječ a što bi dovelo do sloma političke birokracije. Da bi se uspjelo u tome treba, po mišljenju zagovornika ove koncepcije, slomiti »socijalni otpor« radnika-proizvođača jer se smatralo da je u eri tehnološke revolucije uloga običnih radnika minimalna i beznačajna.

Treća koncepcija ili »samoupravna koncepcija« polazi od činjenice da je svaki oblik otuđenja viška rada, izražen u bilo kojem vidu mogućnost za snage restauracije sistema dominacije, neravnopravnosti i eksploatacije. Ovdje se autor ne upušta u daljnja razjašnjenja (?) ali naglašava neophodnost i veliku važnost jasnog i detaljnog osmišljavanja svake koncepcije, »naročito njihovih socijalnih nosilaca«.

Završavajući treći dio knjige D. Bilandžić osvrće se na Ustav i kongrese SKJ u 1974, za koje kaže da su logičan nastavak transformacija globalnog sistema. Ne obrazlažući detaljnije karakter ustavnih rješenja i kongresnih rezolucija Bilandžić tvrdi da je »projekcija dana ustavima i kongresima SKJ 1974. kratkoročan, srednjoročan i dugoročan program društvenog razvoja u Jugoslaviji. Sada riječ ima praksa!« (str. 174).

Četvrti, najkraći dio knjige, nosi naslov »*Neki važniji indikatori rezultata samoupravljanja 1950—1974*«. Koristeći se obiljem statističkih podataka D. Bilandžić ukazuje na »goleme promjene u strukturi stanovništva« ne dajući svoja obrazloženja što čitaoca može iznenaditi jer se našao pred masom brojki koje svakako traže oplemenjivanje.

Analizirajući materijalni i društveni razvoj Jugoslavije u periodu od 1950—1974. autor daje ocjenu samoupravljanja, samoupravljanja kao »demokratskog sistema radničkog i društvenog upravljanja« i tvrdi da je samoupravljanje postalo takva materijalna snaga socijalističkog razvitka koja ima odlučujući utjecaj na razvoj ekonomske strukture društva ali i na zadovoljavanje brojnih materijalnih, kulturnih i socijalnih potreba stanovništva (str. 182).

Na kraju da pohvalimo autore D. Bilandžića i S. Tonkovića za vrijedan pokušaj osvjetljavanja i osmišljavanja četvrtstoljetnog samoupravnog perioda Jugoslavije ali i da primijetimo: (a) Ni pažljivim čitanjem nismo uspjeli pronaći konzistentan stav autora o tome što je, zapravo, samoupravljanje, a to je, vjerujemo, dovelo do toga da se razvoj samoupravljanja posmatra kao slijed rezolucija, odluka, zakona, a da se nije, izuzev pokušaja S. Tonkovića, sagledao odjek i prijem proklamiranog i željenog. b) Čini se, da bi knjiga mnogo dobila da su prikazani mehanizmi samoupravljanja, pogotovu ako bi se to uradilo komparacijom, recimo, od 1950. do 1974. c) U ozbiljnije nedostatke ove, po obimu skromne knjige, ubrajamo pojednostavljenje borbene fronte, jer se ne možemo oteti utisku da su autori »vidjeli« samo ekonomsku i političku frontu borbe za samoupravljanje, dok su potpuno zapostavljeni bogati sadržaji kulturne, umjetničke, filozofske, obrazovne fronte koja je u mnogome utjecala na ukupne rezultate samoupravljanja.

Ostaje nam da zaključimo da knjiga: »Samoupravljanje 1950—1974 ukazuje na nove putove istraživanja razvoja samoupravljanja, ali i na probleme koji stoje pred istraživačem. Napori autora D. Bilandžića i S. Tonkovića na to upozoravaju.

Sava Bogdanović